

Bezetting en bevrijding

Auteur Johan Kuijlmán

Inleiding

Ik ben geboren in september 1937. Mijn vader was Henk Kuijlmán en mijn moeder Dinie Plankeel. Mijn vader had op 1 november 1930 de Kennemer Apotheek aan de Wijk aan Zeeërweg 101 geopend op de hoek van de Evertsenstraat, dus vlak tegenover de watertoren en het gasbedrijf en strategisch gelegen tussen Velseroord en Oud-IJmuiden. Wij woonden boven de zaak en konden uitkijken over het Noordzeekanaal.

Kennemer Apotheek 1931

Mijn grootouders Plankeel woonden in Driehuis. Mijn grootvader was huisarts geweest in Westerbork (Drenthe) en gepensioneerd. Zij waren rond 1936 in de buurt van hun enige dochter gaan wonen.

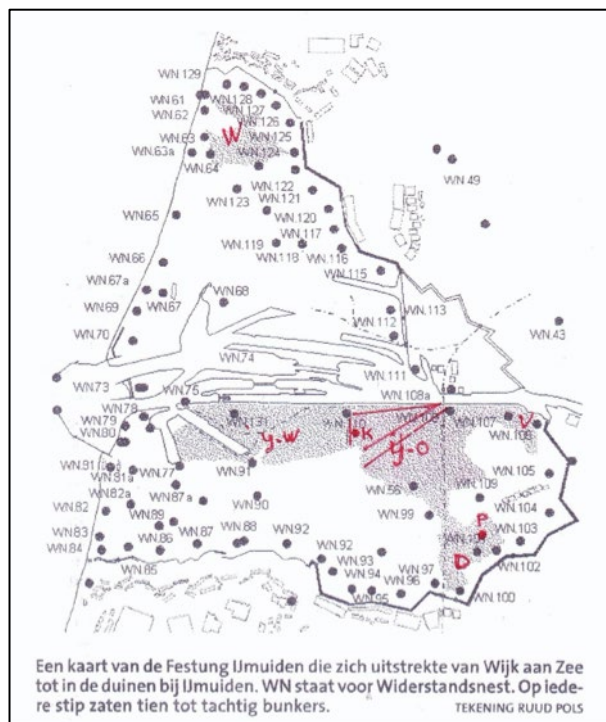
De Oorlog

Van de meidagen 1940 herinner ik mij niet meer dan dat er grote zwarte rookwolken boven het kanaal dreven. Zij waren afkomstig van de brandstoftanks in de Amsterdamse Petroleumhaven die door de Engelsen in brand gestoken waren. Er stond toen kennelijk oostenwind. In het begin van de oorlog is ook één van de drie gashouders door Engelse vliegtuigen in brand geschoten. Wij moesten vluchten naar Driehuis, naar mijn grootouders Plankeel. Toen het vuur gedoofd was kwamen we terug.

Festung IJmuiden

In 1942 werd begonnen met de bouw van de Festung IJmuiden als onderdeel van de

Atlantikwal. Oud IJmuiden en het westelijk gedeelte van IJmuiden Oost werden ontruimd en tot Sperrgebiet verklaard, evenals alle huizen langs de IJmuidenstraatweg. De apotheek van mej. Ledeboer aan het Koningsplein moest ook weg uit Oud-IJmuiden. Mijn vader was toen nog de enige apotheker in IJmuiden.

IJ-W = IJmuiden West; IJ-O = IJmuiden Oost; W = Wijk aan Zee; V = Velsen; D = Driehuis; K = Kuijlmán (apothek); P = Plankeel. Bron: Haarlems Dagblad 16-11-2006

De mensen die niet direct nodig waren binnen de Festung moesten deze verlaten om plaats te maken voor de mensen uit het Sperrgebiet die mochten blijven. Mijn grootvader was gepensioneerd en daarom werden mijn grootouders op 23 oktober 1942 “geëvacueerd”, dat wil zeggen zij moesten hun huis uit en maar zien waar ze weer onder dak kwamen. Zij gingen eerst naar kennissen in Nieuw Amsterdam (Drenthe) en later naar Leeuwarden. Zie ook de brief van J.P. Plankeel aan zijn zoon en schoondochter d.d. 5 juni 1945 als bijlage bij dit artikel.

NR. V 15 / N° 022845	NR. V 15 / N° 022845
Plankeel --	Da Costalaan 36
Jean Pierre --	23 Oct 42 GEEVACUEERD
27 September 1865	17 Dec 42 Insee, N. Adres 19 Oct 27 166
Oostburg Z	12 Apr 43 SLEUWAARDEN
NEDERLANDER	27 Nov 44 Osselkop 43
Visser, A I--	1 Mei 45 W6sterparkstr 45
	3 Sept 45 Engelschplein 15
	16-2-46 Raapden
	18 Jun 46 9cameding, kustenb w 8
	SIGNALEMENT
	23 AUG. 1941
	VELSEN
	

Evacuatie van J.P. Plankeel (Ausweis)

De Evertsenstraat was de laatste straat die nog bewoond was; wij woonden in het laatste bewoonde huis van de Wijk aan Zeeërweg. 's Nachts werd de straat in westelijke richting afgesloten met prikkeldraadversperringen. Op het terrein van het waterleidingbedrijf werd een stelling voor een zware mitrailleur aangelegd, van waaruit de Trompstraat en de Wijk aan Zeeërweg onder vuur konden worden genomen. Gelukkig is dat nooit gebeurd. Als kinderen speelden wij op dat veldje en de Duitse soldaten vonden dat prima.

De Engelsen probeerden met bombardementen de bouw van de *Schnellboot*-bunkers aan de Haringhaven te verstoren. Van tijd tot tijd was er dus luchalarm. Overdag vluchtten wij dan naar de kelder in het pompgebouw van het waterleidingbedrijf, maar als daar geen tijd voor was, bijvoorbeeld 's nachts, dan kropen we in het keldertje onder de trap of onder het bed. Bij een bombardement in 1943, overdag, renden grote groepen bouwvakarbeiders in paniek langs ons huis verder IJmuiden-Oost in. Een van die mannen vroeg wat te drinken, maar liet in zijn haast om weg te komen zijn zwarte trui liggen.

Soms verdwaalde er wel eens een bom. Zo viel er één op een huis in de Dirk Hartoghstraat, dus heel dichtbij. Gelukkig lag het huis in het Sperrgebiet en werd daarom niet bewoond. De bom ontplofte niet, maar liet wel een groot gat achter in het dak en de vloer van de verdieping.

De afbraak

Op de Moerberg hadden de Duitsers geschut opgesteld. Om de sluizen en de spoorbrug goed onder vuur te kunnen nemen, werden alle huizen in die twee schootvelden afgebroken. Dit lot trof onder andere het oudste gedeelte van IJmuiden-Oost, of Velseroord zoals dat vroeger genoemd werd, de Kalverstraat, de Stationsweg en de Zeeweg tot aan de Willemsbeekweg bij de Paterskerk. Ook de Oostkant van het Velserduinplein moest er aan geloven met fotograaf Pointl, Albert Heijn en een wolwinkel.

In augustus 1943 ging ik naar de eerste klas in de oude school aan de Heidestraat, de openbare lagere school 5. Daarachter lagen aan de Troelstraweg nieuwe lokalen, maar daar was het distributiekantoor in gevestigd, waar je bonnen voor voedsel en kleding kon krijgen. Ik moest dus elke dag door die kale strook tussen het Velserduinplein naar de Paterskerk.

De Hongerwinter

In de loop van 1944 werd de schaarste aan allerlei goederen steeds nijpender. Er werd geen gas afkomstig van de Hoogovens meer geleverd en ook de elektriciteit viel uit. Kolen voor verwarming en om te koken waren er niet meer. Gelukkig had mijn vader een grote partij bekistingshout uit de bunkerbouw weten te kopen. Een kookkachel stond in een kamer naast de apotheek; de kachelpijp liep door een gat in de muur naar een schoorsteen in de apotheek, zodat die ook nog een beetje verwarmd werd. Als het donker werd moest er gewerkt worden bij het licht van kaarsen en toen die op waren van pitjes die in een bakje vloeibare paraffine dreven.

De pont in Velsen naar Velsen-Noord voer niet meer; maar er voeren ook geen grote schepen meer door het kanaal. De spoorbrug bij Velsen-IJmuiden-Oost hoefde dus niet meer open. Er werden balken tussen de rails gelegd en aan beide zijden werd een oprit aangelegd, zodat het wegverkeer naar de overkant kon.

Mijn tweede schooljaar begon in de school aan de Eksterlaan, de Rieten dak school. Maar de school sloot eind oktober omdat het te koud werd en er geen kolen voor de kachel waren. Gelukkig woonde een paar huizen van ons vandaan Stien Klein, die op de kweekschool zat, maar die was ook gesloten. Zij heeft mij die winter lezen en schrijven geleerd uit onder meer een leesboekje dat de firma Wolters voor het onderwijs in Nederlands Indië had uitgegeven. Zo heb ik ook nog een paar woordjes Maleis geleerd.

42

Ze gaan naar de pas-sar.
Een man brengt zijn
paard naar de ka-li.
„Waar-om doet hij dat?”
Daar rijdt een gro-bak
lang-zaam o-ver de
gro-te weg.
De man in de kar rookt
een stroo-tje.
Hij heeft zijn
sa-rong om de
schou-ders.
Hij heeft het
koud.
Die ta-ni gaat
met zijn
kar-bouw
naar de
sa-wah.

“Ons eigen boek III” p.42. Uitgever Wolters

De hoeveelheid voedsel die je op de distributiebonnen kreeg werd steeds minder. Vóór de oorlog was tussen het Oosterduinplein en de Velserduinweg de Rembrandtlaan aangelegd; die zou de hoofdverbinding met Driehuis gaan worden. Mijn vader had daar een stuk grond gekocht om een nieuwe apotheek te bouwen maar die grond gebruikte hij nu als tuin om aardappelen, aardperen (topinamboer), groenten en kruiden te kweken. Hij moest geregeld op de fiets naar Haarlem om geneesmiddelen te halen. Bijna al het wegtransport ging toen met paard en wagen; er lagen dus ook hopen paardenvijgen op de weg. Die nam hij mee om zijn tuin te bemesten. Hij

was ook blij als hij ergens een kistje tulpenbollen kon kopen. Je moest de kiem uit de bollen halen, ze koken en pureren tot een soort deeg. Daar werden dan pannenkoeken van gebakken.

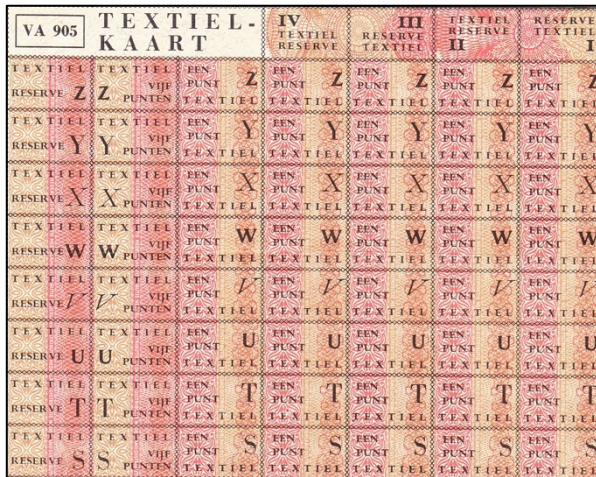
Ik hielp mijn vader bij het verzamelen van de vruchtjes van de meidoornstruiken, de zogenaamde meelappeltjes. Daar zit maar weinig meel en veel pit in. Ook ben ik een keer achter op de fiets mee geweest de polder in om bij een boer die aan het dorsen was, wat graan te kopen. Dat werd vervolgens in een handkoffiemolentje gemalen en in een leeg conservenblik op de kachel gegaard tot een soort roggebrood.

Dat najaar lieten de beuken veel beukennotjes vallen. In de beukenlanen van Velserbeek werd druk gezocht. Sommige mensen hadden er zoveel van gegeten, dat ze ziek werden. De notjes bevatten namelijk een beetje van het giftige blauwzuur of cyanide.

Schoenen waren ook niet meer te krijgen. Ik moest mij behelpen met een soort sandaaltjes: een plankje met twee kruisbandjes over de voet die met een kopspijkertje waren vast getimmerd. Die spijkertjes lieten steeds los en die moesten er dan met een steen weer ingeslagen worden.

Soortgelijke houten kindersandalen met leren bandjes en rubber zolen. Gemaakt bij gebrek aan schoenen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Bron: Museum Rotterdam

Distributiebonnen voor textiel

De Bevrijding

In april 1945 wisten de Canadezen via de oostelijke provincies Groningen te bereiken en van daar Leeuwarden en de Afsluitdijk. De Duitse troepen in Holland waren toen afgesneden van de Heimat. Op 5 mei capituleerden de Duitsers in Wageningen maar het duurde nog enkele dagen voordat de Canadezen IJmuiden hadden bereikt. Ik herinner mij nog goed dat er een groene pantserwagen, een “Bren Carrier”, door de Trompstraat kwam en langs ons huis reed om naar Oud-IJmuiden te gaan. Wij moesten die dagen in huis blijven.

Van een feestelijke intocht van de Canadezen was geen sprake. Oud-IJmuiden en het havengebied bleven voorlopig Sperrgebiet. Dat had de volgende reden: de Duitse troepen in Noord Holland moesten zich verzamelen in het havengebied van IJmuiden, op de basis van de Kriegsmarine. Zij kwamen in hun *feldgraue* uniformen in lange colonnes door de Trompstraat aangemarcheerd, hun (voedsel)-voorraden meenemend op door paarden getrokken huifkarren. Hun mondvoorraad bestond onder andere uit droge kaakjes, een soort scheepsbeschuit. De oorlog was nu voorbij en soms sneden zij een zak met die kaakjes open en strooiden die langs de weg. De burgers vlogen daar natuurlijk op af en graaiden er zoveel als ze konden krijgen. Ik heb gehoord over een man die gulzig veel van die kaakjes had opgegeten, toen een vreselijke dorst kreeg en is gaan drinken waardoor die

droge koek in zijn maag zo is gaan opzwellen dat zijn maag is gescheurd, waardoor hij is overleden.

De Duitse soldaten moesten hun wapens en munitie inleveren. Die werden voorlopig opgeborgen in de vele bunkers die in de Heerenduinen waren aangelegd. De meeste Duitsers werden in de loop van de zomer naar Duitsland overgebracht. De duinen bleven verboden terrein; er waren ook veel mijnenvelden aangelegd. Die moesten eerst worden geruimd. Niettemin werd de jaarwisseling 1945-1946 met veel vuurwerk uit de bunkers gevierd; de mooiste lichtkogels gingen de lucht in.

Minder mooi was dat in de zomer van 1945 een hele rij manschappenbunkertjes in de Midden Heerenduinen ongecontroleerd tot ontploffing is gekomen. De explosies hielden zeker drie dagen aan; de deur kon je niet uit, want er vloog van alles door de lucht. Overal in de Heerenduinen lag niet ontplofte munitie; de plek waar de bunkertjes gestaan hadden, was helemaal kaal, al het bos was verdwenen. Jaren later is op die plaats de begraafplaats Duinhof aangelegd. Ik denk dat bij het delven van een graf nog wel eens niet ontplofte munitie gevonden wordt. Recent is bij gerichte zoekacties het terrein grotendeels gesaneerd van munitie(resten).

In augustus 1945 begonnen de scholen weer. Ik ging naar de derde klas van school K* aan de Van Hoogendorplaan. In de school waren tijdens de bezetting Duitse troepen gelegerd. Achter de school stond nog een Duitse keukenwagen, eigenlijk een grote kookketel op een tweewielige aanhangwagen. Op de zolder, waar we natuurlijk niet mochten komen, lagen nog grijze Duitse uniformjassen. **De school werd later de Velserbeekschool genoemd. In 1949 verhuisde de school naar Driehuis en heette toen de Jan Camperschool. In het gebouw aan de van Hoogendorplaan begonnen toen de eerste twee klassen van het Gymnasium Felisenum.*

Joods kind

Zij wacht hem elke avond aan de trein
 Het meisje met de ont' rijk zwart haar, haren,
 met ogen, die verstrakken in een staren
 Of Vader gauw de tunnel doot zal zijn.

En in schieten van de trappen
 (En in schieten van de trappen)
 En schieten van de trappen in dagelijks jachten
 Het donkere kind kan enkel staan en wachten
 vlak bij het hotje van de controleur.

Dan waait een mannenarm een verde groot.
 En het gezicht een plokeling herkennen
 ze meket op slag hard naar haar vader rennen.
 Hij bukt zich laag en zoent haar smalle toet.

Nu gaan zij samen door de late dag
 De man gebogen en van zorg gebeten
 Het raketstemmeetje wil heel erg graag weten
 Waarom het niet naar het zwembad mag.

O heer, ik heb vandaag één bede maar:
 Elk joods gezin wordt haast uit een gezeten
 Laat de gestapo dese twee vergeten.
 Laat die in Jezus' naam bij elkaar

Bladzijde uit mijn schrijfschrift 1946
 "Joodsch kind" gedicht van Henk Fedder (1890-1979)

De klassen 3 en 4 waren gecombineerd; wij hadden meester Jonkers. Meester Heino had de klassen 5 en 6; hij was ook het hoofd der school. Het gewone leven moest weer op gang komen, maar alles was nog schaars. Ook brandstoffen. In oktober hielp een groep schooljongens, waaronder ik, meester Jonkers bij het kappen van brandhout in de bosjes langs de Driehuizerkerkweg.

De broer van mijn moeder was in 1920 naar de Verenigde Staten geëmigreerd. Hij stuurde ons een hutkoffer vol kleren, schoenen en eten in blik, maar ook een zijde gerookt spek. Die was na de zeereis wat beschimmeld geraakt, maar nog heel eetbaar als je de schimmel er van af had geschraapt.

Ook uit Scandinavië kwamen veel hulpgoederen. Uit Zweden kwam tarwemeel, waarvan het Zweedse wittebrood werd gebakken; zelfs uit Denemarken ontvingen we een pakket, hoewel zij toch ook onder de Duitse bezetting hadden geleden. De Jan Campertschool in Driehuis werd gebouwd van prefab onderdelen uit Finland en werd dan ook de Finse school genoemd.

Hulpgoederen uit Denemarken 1

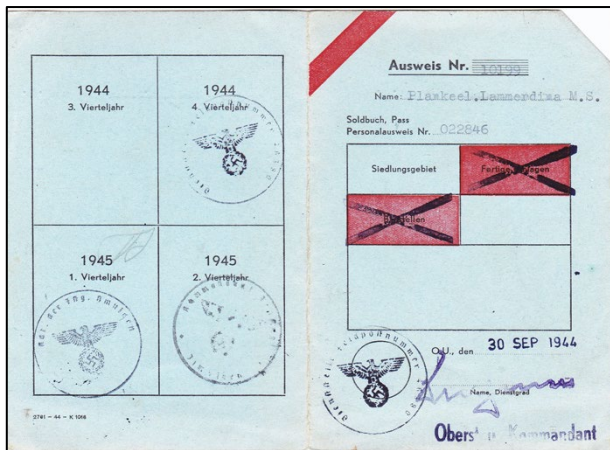
Hulpgoederen uit Denemarken 2

Langzamerhand kwam het normale leven weer op gang en werden plannen voor de wederopbouw gemaakt. Het verplichte persoonsbewijs, het *Ausweis*, werd na enige tijd ook afgeschaft, maar is tegenwoordig alweer lange tijd ingevoerd.

Naschrift

Ik realiseer mij nu eigenlijk pas goed welke moeilijkheden mijn ouders hebben moeten overwinnen om te overleven en welke angsten zijn moeten hebben gehad. De angst voor bombardementen, de angst om je huis en je zaak kwijt te raken. Mijn vader is eens opgepakt omdat hij een Joods uiterlijk zou hebben, maar gelukkig werd hij weer gauw vrijgelaten. Dan de zorgen om voedsel, kleding, schoeisel, brandstof of grondstoffen voor de apotheek. Die moest hij zelf gaan halen in Haarlem met een mandfiets, die gelukkig nooit is gevorderd. Als jongetje is dit alles langs mij heen gegaan; de dagen verliepen volgens een vast patroon en soms beleefde je een avontuur.

Ausweis Lammerdina Plankeel

Brief van Jean Pierre Plankeel aan zijn zoon en schoondochter in Amerika:

“ Leeuwarden, Westerparkstraat 45, 5 Juni '45

Beste Frits en Anjean,

14 April 1945 zijn de Duitschers allen 's middags richting Harlingen en Afsluitdijk naar Holland vertrokken, hebben het Paleis van Justitie en het Burgerweeshuis op het Zaailand in brand gestoken, het vliegveld in de lucht laten vliegen. Daar het windstil was zijn de branden tot de twee groote gebouwen beperkt gebleven. Den volgenden dag 15 April kwamen de Canadezen Leeuwarden binnen en namen zonder strijd bezit van deze stad, trokken toen weer verder richting Harlingen. De Afsluitdijk is toen een poos verdedigd geworden.

Friesland is toen van Duitschers gezuiverd evenals de provincies Drenthe en Groningen. In de stad Groningen is nogal gevochten en zijn vele huizen aan de Grote Markt vernietigd, zo ook in Delfzijl. De provincies Noord en Zuid Holland en Utrecht zijn nog bezet; op de lijn Grebbeberg, Veenendaal, Amersfoort wordt nog gevochten. Deze toestand duurt tot 4 Mei '45, toen heeft de capitulatie plaats gehad der Duitschers in Holland, Noord West Duitschland en Mecklenburg. Op 8 Mei de algemene capitulatie ook in Denemarken en Noorwegen- dus algemene vrede en algemeen feest.

7 November '42 was het evacuatie van de inwoners van Driehuis. Wij hebben onze meubelen per expeditie naar Leeuwarden kunnen vervoeren, waar de fam. Faber woonde en onze meubelen konden opgeborgen worden. Wij zijn toen ook daar naar toe vertrokken. Henk en Dinie moesten als eenige apotheek in IJmuiden blijven wonen. 18 November '42 zijn we beiden naar Nieuw-Amsterdam naar Munneke gegaan om daar voorlopig te blijven. Daar Dinie Munneke, de jongste dochter met Mei zou trouwen en de oude lui dan alleen zouden achterblijven, konden we niet langer bij hen blijven, daar het dan voor de vrouw te druk werd. In Maart '43 kregen we van Faber uit Leeuwarden bericht dat er in een goed pension een kamer met slaapkamer open was, door overlijden van een oude dame. Wij naar Leeuwarden en huurden toen die kamers voor 1 Mei '43.

18 April '43 zijn we dus naar Leeuwarden vertrokken en hebben zoolang bij Faber gelogeerd en 1 Mei gekomen in het pension Swart, Westerparkstraat 45 Leeuwarden. Daar hebben we rustig gewoond tot 9 November '44 toen het huis door de Duitschers in beslag genomen werd. We moesten voor de volgende dag 12 uur er uit met achterlating van al onze meubelen, ledikanten, bedden met toebehoren enz. We hebben een 14 dagen bij kennissen gelogeerd. Toen het pension Swart in Assekop 13 weder een onderdak gevonden had, zijn we met twee dames die ook in het pension zijn, daar weer naar toe gegaan. We hebben de winter in Assekop 13 doorgebracht en na het vertrek van de Duitschers op 14 april zijn we op 21 April weder verhuisd naar de Westerparkstraat 45 en hebben onze meubelen, ledikanten en schilderijen in tamelijk goeden staat teruggevonden; alleen misten we onze kachel, 1 kapokmatras met toebehoren, 1 paar stoelen enz. We dachten alles kwijt te zijn, dus dat viel mee. We wonen nu weer kalm op onze kamers, maar verlangen erg om weer terug te kunnen keren naar IJmuiden en dichterbij Dinie te zijn, maar de omstandigheden maken dit niet mogelijk. Eerst moet alles beter weer op orde zijn.

Het is intusschen ook bij Dinie goed afgelopen en langzaamaan zal de voedingstoestand daar ook beter worden. Ze hebben zich er door geslagen. Henk, Dinie en de kinderen maken het gelukkig goed. Ze hebben het nog tamelijk goed gehad. Henk heeft het enorm druk gehad, daar hij geen assistenten meer kon krijgen en alles alleen moest doen. Ook Dinie heeft het razend druk gehad met het huishouden, zonder meid. Dinie's laatste brief meldde nog dat IJmuiden nog geïsoleerd is, er mag nog niemand in of uit, maar dat zal toch niet zoo lang meer duren. Gelukkig maken ze het goed. De toestand wordt ook daar met den dag beter. We moeten dus maar kalm afwachten. 24 April '45 konden we aan het bureau van de Canadezen een brief naar je adres te la Grange afgeven, die ze beloofden per eerste gelegenheid te zullen doorzenden; we hopen dat je deze ontvangen en reeds in je bezit zult hebben. De geheele familie maakt het goed, in den Bosch en Utrecht. We hebben je Roode Kruis brief van 12-2-43 ontvangen op 31 Mei '44 waarin je ons meldde dat Anjean bevallen was in Januari 1943 * van een zoon John Pierre. We zijn er enorm blij mee en hopen dat je beiden en die snuiter het uitstekend maken.*

*Schrijf ons eens spoedig,
Vader”*

** Deze datum mogelijk verkeerd opgeschreven, want door the American Red Cross Inquiry Unit gestempeld op Feb 4 1944. John Pierre is geboren op 17-01-1944.*

Bron afbeeldingen en brief (tenzij anders vermeld) uit het familiearchief van Johan Kuijman.